

УДК 75.041.5.071.1(71=161.2)"19/20"І.Р.Носик
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.01.097>

ПОРТРЕТИ ТА АВТОПОРТРЕТ ЯК ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОГО НАТХНЕННЯ ІРЕНИ РОМАНИ НОСИК

Анастасія ПАВЛИШИН
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4316-3144>
аспірантка, магістр мистецтвознавства,
ОДР ЛНАМ,
вул. Кубійовича, 38, 79011, м. Львів, Україна,
e-mail: pereskokova.nastia@gmail.com

Мета статті — розкрити особливості портретного жанру мистецтва у творчості української художниці з діаспори Ірени Романи Носик, довести нашу позицію у розумінні портрету як філософського способу пізнання людини через естетичні, етичні та культурні особливості зображуваної особи. Наукове переосмислення, теорія та практика портретного жанру та її аналіз у мистецтві маловідомої в Україні мисткині з української діаспори Ірени Романи Носик на сьогодні є *актуальним*.

Об'єкт дослідження — портрети Ірени Носик, *предмет* дослідження — теоретичні аспекти авторської методології малярства на матеріалі портретних зображень.

У дослідженні проаналізовано головну роль пізнавальних процесів (сприйняття, уявлення і мислення) під час роботи над зображенням людини. Зафіксовано певні закономірності композиції портрета, особливості роботи з олійними фарбами у зображенні. Висвітлено своєрідність кольорово-тональної палітри мисткині. Проаналізовано світло-тіньові контрасти. Обґрунтовано головні риси стилів в яких працювала мисткиня у жанрі «портрет», а саме: експресіонізм, модернізм, кубізм, та неоімпресіонізм.

Методика дослідження ґрунтується на застосуванні історико-порівняльного та науково-інтерпретативного методу. Для розкриття композиційних та образно-змістових вирішень творів мисткині застосований метод мистецтвознавчого аналізу.

Ключові слова: портрет, автопортрет, мистецтво Ірени Романи Носик, український живопис ХХ—ХХІ ст.

Anastasiia PAVLYSHYN
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4316-3144>
Master's degree of Arts,
PhD, LNAM,
38, Kubiiovycha Street, 79011, Lviv, Ukraine,
e-mail: pereskokova.nastia@gmail.com

PORTRAITS AND SELF-PORTRAIT AS A SOURCE OF CREATIVE INSPIRATION OF IRENA NOSYK

The article reveals the peculiarities of the portrait genre of art in the works of Ukrainian artist from diaspora — Irena Romana Nosyk. The following types of portraits are analyzed as, bust parade portraits: «Student», «Young boy», «Woman in red»; family: «Portrait of a father», «Portrait of a grandfather», «Portrait great-uncle». Costumed portraits: «Negro», «Gypsy». Bust graphic portraits: «Portrait of a man», «Girl's head», «Portrait of a woman», and a portrait of «Old man». As well as a self-portrait of 1956—1957 of a young lady aged 25, made in oil.

The article gives a general description of the research question on the history of portraiture as a genre of painting. Brief biographical information about the artist, her creative activity is considered. The influence of the art school of Professor Tony Kirchmeier from the Innsburg Academy of Arts and the portrait work of Irena Nosyk can be traced. The personal attitude of the artist to the object of research is covered.

The main issues of portrait image theory are clarified. The main role of cognitive processes (perception, imagination and thinking) during the work on the image of a person is analyzed. Certain regularities of the composition of the portrait, features of work with oil paints in the image are fixed. The originality of the artist's color and tonal palette is highlighted. Light-shadow contrasts are analyzed. The main features of the styles in which the artist worked in the genre of «Portrait» are substantiated, namely: expressionism, modernism, cubism, and neo-impressionism.

The regularity of the influence of cultural archetypes as permanent images for depiction is revealed. The artist's desire to achieve equal opportunities for the transfer of images as in painting with the help of lines, strokes, dots and spots of empty space in graphics is traced. The general description of Irena Nosyk's self-portrait as a kind of confession of the author is given, which gives an opportunity to show the spiritual depth of art work.

The conclusions of the research on the genre of portrait and self-portrait as a source of creative inspiration for Irena Romana Nosyk are made in the conclusions.

The research methodology is based on the application of the principles of science, objectivity and historicism. To reveal the compositional, figurative and content solutions of the artist's works, the method of art analysis is used.

Keywords: portrait, self-portrait, art of Irena Romana Nosyk, Ukrainian painting of the ХХ—ХХІ centuries.

Вступ. Портрет як вид художньої творчості є одним з різноманітних жанрів образотворчого мистецтва. Наукове переосмислення, теорія та практика портретного жанру та її аналіз у мистецтві маловідомої в Україні мисткині з української діаспори Ірени Романи Носик на сьогодні є *актуальним*. *Мета* статті — розкрити особливості портретного жанру мистецтва у творчості української художниці з діаспори Ірени Романи Носик, довести нашу позицію у розумінні портрету як філософського способу пізнання людини через естетичні, етичні та культурні особливості зображуваної особи.

За визначенням Галини Сотської, авторки словника мистецтвознавчих термінів, «Портрет» — зображення людини або групи людей, що реально існують чи існували в минулому [1, с. 14]. Портрет — це засіб реперезентації власного «я» художника у конкретній зображальній дійсності.

Портретний жанр в українському мистецтві ХХ—ХХІ ст. був об'єктом дослідження багатьох мистецтвознавців. Перед ними стояло багато завдань та викликів, зокрема зміна реалістичної передачі зображуваного та абстрактної втрати схожості з моделлю. Портрет як жанр живопису був популярний в українських художників. Ірена Романа Носик по-новому інтерпретувала образ людини відповідно до духу часу, в якому вона творила.

Для аналізу робіт художниці ми звернули увагу на наступні дослідження за темою художнього портрету, наприклад мистецтвознавчі роздуми Бориса Віппера, що висвітлені у праці «Проблема сходства в портреті» [2]. Він піднімає питання доцільності переваги відображення фізичних рис над духовними у цьому жанрі. Аналізує роль художника в процесі творення картини. До роздумів залучає приклади з історії світового мистецтва, зокрема у роботі Дієго Веласкеса, Антоніса ван Дейка, а також античних та єгипетських портретах. Він висуває ідею поступового відходу від схожості портретів з еволюцією в цьому жанрі. Дослідник робить висновки, що ми здатні сприймати картину, не шукаючи подібності, але водночас визнає, що поки ми не повіримо у схожість між моделлю та зображуваним, ми не назвемо твір портретом.

Також важливим джерелом для розуміння жанру портрету у технічних деталях стала робота Марії Савиної та Генадія Софронова «Особенности пе-

редачи образа в портретной живописи» [3]. Стаття дає можливість зрозуміти композиційні аспекти, проблеми ракурсу та точки сприйняття у роботі над портретами. Важливість дотримання пропорцій, анатомічні особливості зображуваного, «мова» тіла та різні аспекти світла.

Отож *об'єктом* нашого дослідження є головні питання теорії портретного зображення, а *предметом* — портрети Ірени Носик.

Методика нашого дослідження ґрунтується на застосуванні принципів науковості, об'єктивності та історизму. Для розкриття композиційних та образно-змістових вирішень творів мисткині застосований метод мистецтвознавчого аналізу.

Основна частина. Ірена Романа Носик — художниця-малярка, мозаїстка, наукова ілюстраторка кафедри біології Торонтонського університету. Народилася мисткиня 30 травня 1928 р. у місті Чорткові, на Тернопільщині у відомій родині Горбачевських, які вимушено емігрували в час Другої світової війни до Праги, а згодом до м. Інсбруку в Австрії. Навчалася Ірена Носик у Мистецькій Школі Тоні Кірхмаєра та в Університеті Інсбруку імені Леопольда Франценса. До Канади емігрувала 1948 р. Проводила активне мистецьке життя в українській громаді в Торонто [4, с. 41].

Отож розкриваючи нашу тему, зазначимо, що перед портретом як жанром відкривається багато можливостей для роздумів про людину. Існує не так багато різних способів передачі свідомості та самовідчуття людини різних часових епох. За допомогою методу наукового пізнання ми маємо можливість проаналізувати портрети Ірени Носик, її особливі художні образи, які створені за допомогою кольорових акцентів в композиції, засобів пластичної передачі образу.

Головна ознака портретів Ірени Носик — зображення, яке завжди відповідає конкретним людям, що існували в час створення роботи, намальовані з натури чи по пам'яті. Її героями ставали студенти, з якими вона навчалася, друзі чи знайомі, які перебували у тісному колі спілкування, члени її сім'ї та родини. У портретах, як і в живописній, так і в графічній манері зображення, присутня тяга до відображення внутрішнього світу особи.

У портретах чітко прослідковуються конкретні риси індивідуального образу, а ще певна історична

мода, що відповідає традиціям соціальних груп того часу. Важливою ознакою роботи є відтворення особливостей характеру натурників за допомогою проектування полотна з невеликими мазками фарб, акцентами на колористику образу.

У творчості Ірени Носик відчутний вплив художньої школи Тоні Кірхмаєра із Інсбурської школи мистецтв. Т. Кірхмаєр увійшов в історію як справжній культурний носій національної ідеї, він був учасником «Тірольської культурної асоціації». Від свого професора Ірена перейняла усе найкраще, зокрема і педантично точну манеру побудови композиції. Як і пасує учневі, художниця перевершила свого учителя та змогла розвинути власний особливий стиль зображення людей.

Ірена Носик проводить живописну інтерпретацію портретів і створює власні неповторні образи, переосмислює їх за допомогою індивідуальних авторських засобів виразності. Портрети художниця виконувала в таких стилях, як експресіонізм, модернізм, кубізм, та неоімпресіонізм.

Відповідно до класифікації Тетяни Яблонської [5], у художній спадщині Ірени Носик слід виокремити такі види як: погрудні парадні портрети: «Студент» «Юний хлопець», «Жінка в червоному»; семейні: «Портрет батька», «Портрет діда», «Портрет двоюрідного діда». Костюмовані портрети: «Негрятянка», «Циганка». Погрудні графічних портрети: «Портрет чоловіка», «Голова дівчинки», «Портрет жінки з намистом», та портрет «Старець». Ці портретні роботи Ірени Носик здебільшого побудовані на «правилі золотого січення». Часто у портретах присутня фрагментальність образів або спеціальна надмірність у виділенні акцентів.

Портрет «Негрятянка» (іл. 1) виконаний у кольорово-тональній світлій гамі олією. Гарно збудований, з виразною формою голови, що свідчить про майстерність художниці та досконале знання людських форм. Незважаючи на точну передачу індивідуальних рис натурниці мисткиня зображує емоційний стан особи та її настрій. Очевидно Ірена вдало вловила колір з природи та надзвичайно точно змогла відтворити його у грі відтінків.

Портрет є погрудним, з виразними риси афроамериканської зовнішності: темно-коричнева шкіра, пухкі та чуттєві губи кольору стиглої ягоди, карі очі, чорне хвилясте волосся, широкий ніс. Напруже-

Іл. 1. «Негрятянка». Студія (Портрет), 1954, олія на полотні, збірка І. Носик, фото з приватної колекції Дарії Даревич. URL: https://era.library.ualberta.ca/items/5e0831fa-0867-4464-be9f-0b33210a9040/view/7adc6844-b6aa-4a4c-a144-594c2cbe0d9b/ZKZ_2020_8.pdf

Іл. 2. «Студент», олія, фото з приватної колекції Дарії Даревич

ні скули та ледь припіднята лінія брів. Модель одягнута у білу блузку та червоний шарф на фоні студії світло голубого та рожевого відтінків.

Іл. 3. «Портрет батька», олія, 1944, фото з приватної колекції Дарії Даревич

Іл. 4. «Циганка», олія, фото з приватної колекції Дарії Даревич

Портрет «Студент» (іл. 2) побудований на світлотіньових контрастах, зокрема світло вибудоване так, що погляд притягує увагу глядача до лица юного хлопця. Відносно обличчя одяг та фон картини не виділяється, хоча ми можемо чітко впізнати офіційний костюм студента з краваткою та годинником на лівій руці. Тверде підборіддя говорить про рішучість та гострий розум, зачіска про охайність особи. Художниця вдало відтворює тип людини свого часу.

Ірена Носик підкреслює індивідуальні риси характеру студента, які ми відчитуємо в його поставі: внутрішня сила та вольовий характер. Ліва сторона портрету освітлена штучним світлом, можливо лампа чи прожектор, що підсвічує частину лица моделі. Можемо вбачати в цьому символізм: світлий тон лівої сторони полотна ймовірно уособлює світле майбутнє студента, плани та творчі задуми які ще попереду. З правого боку приглушений тон можливо виражає нелегкі часи студентства — воєнний та повоєнний період у Європі.

З особливою теплотою написаний портрет батька Івана-Романа Носика (іл. 3). У ньому втілено найбільше любові та великої подяки. Особливий колорит створено в стилі постімпресіонізм, він навіває атмосферу затишку, спокою, домашнього тепла. Символічний центр картини — це очі, так зване «дзеркало душі», що дають можливість побачити та відчитати світлий характер зображуваної особи.

Вбраний батько у коричневий костюм з червоною краваткою та білою сорочкою. Можна зрозуміти, що він одягався так доволі часто, адже працював у Торонтонському університеті на кафедрі біології, як згодом і сама Ірена. Ймовірно, костюм був певною уніформою роботи. Це парадний портрет, який експонується у музеї сім'ї Носиків у Торонто.

Портрет «Циганка» (іл. 4) унікальний з позиції духовної культури. Її обличчя було цікавим для Ірени, у ньому відчитуються певні архетипи культури, стали образи зображуваного. Фон полотна темно-коричневий із світлими плямами. Образ жінки уже в роках в національному костюмі та з характерно пізнаваною хусткою циган. «Дікло» — трикутний головний убір заміжньої жінки-циганки. Традиційною прикрасою циганок є золото, у зображуваної моделі це золоті круглі сережки. Світло іззовні картини підкреслює смугляву шкіру циганки. Виділяються темні, сумні та зболені карі очі. На обличчі відображено почуття втоми, нелегке минуле та близька старість.

Це однією олійною роботою є «Портрет хлопця» (іл. 5). На вигляд дитині років дванадцять — цікавий вік, коли індивіду тільки належить дорослішати, збагнути своє місце в соціумі. Хлопець задумливо дивиться в бік. В очах прочитується уже не пустотлива наївність, а погляд дорослої людини з уже недитячими думками чи мріями. Одягнутий

Іл. 5. «Портрет юнака», олія, фото з приватної колекції Дарії Даревич

у сірій светр та білу сорочку, комірець якої визирає з-за нього.

Виразним здається «Портрет жінки в червоному» (іл. 6), що схожий на типовий образ зображення жінок з радянських агітаційних плакатів. Міцна та пишна жінка-мати, жінка-робітниця. Але вона ні до чого нас не агітує, ми бачимо лише результат її нелегкої роботи. Чіткі контури постаті, лаконічність образу. Ця жінка, можливо, в минулому — активний діяч суспільного чи трудового життя, а зараз вона просто та, що потребує спокою. Теплий колір обличчя і шиї, погляд карих очей несе певну відстороненість загальному образу. Про що робота? Можливо про те, що потрібно задуматись над наслідками політичних нереальних п'ятиліток?

У творчості Ірени Носик багато графічних портретів. Загалом передача характеру героя без можливостей кольору — справа не проста. Динаміка форми не здатна передати рух думок автора. Художниця за допомогою ліній, штрихів, крапок і плям пустого простору прагне у своїй графіці досягнути рівних можливостей з живописом.

У графічному творі «Портрет чоловіка» (іл. 7) основним засобом виразності є лінія. Ірена чітким і плавним контуром виділяє фігури із загального фону, різкими штрихами замальовує волосся чоловіка та його густі брови, легкими плавними лініями рисує сорочку чоловіка.

Іл. 6. «Портрет жінки в червоному», олія, фото з приватної колекції Дарії Даревич

Іл. 7. «Портрет чоловіка», графіка, 1943, фото з приватної колекції Дарії Даревич

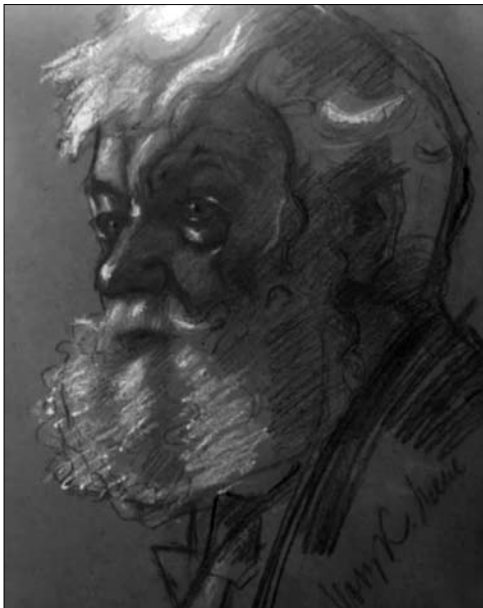
Наступним цікавим образом є «Портрет жінки з намистом» (іл. 8). Він привертає увагу жіночністю образу, прослідковується певна ритмічність у лініях волосся, дробовий ритм намиста і вертикальність узорів її вишитої сорочки. Лінія динамічна і чітка.

Іл. 8. «Портрет жінки з намистом», графіка, фото з приватної колекції Дарії Даревич

Іл. 9. «Голова дівчинки», графіка, 1943, фото з приватної колекції Дарії Даревич

Іл. 10. «Старець», пастель, фото з приватної колекції Дарії Даревич

Світло і тінь місцями поглинають лінію, створюють чарівність загального образу. Особі надано суворого вигляду, погляд занурений в себе. Ірена Носик вдало передає гордий характер жінки. У моделі високий лоб, виразні очі, гострий ніс та пишні губи.

Зображувана жінка має доволі непросту зачіску, яка відсилає нас до епохи пізнього середньовіччя чи раннього Ренесансу. У цей час мода була на

укладання волосся в косинки. Релігійні догми епохи спонукали вірити, що розпущене волосся ставало уособленням гріховності, і це змушувало до покриття волосся заміжнім жінкам. Найбільш популярною на той час була зачіска «коси», зібрані на потилиці, як і в нашій моделі. Можна припустити, що художниця забажала зробити певний екскурс у минуле за допомогою відтвореного образу.

Цікавим є ескіз портрету «Голова дівчинки» (іл. 9) із заплетеним на голові віночком із коси, та з дитячими кучериками, які вибиваються із загальної частини зачіски та струменять донизу. Портрет дівчинки — відображення ніжного безтурботного періоду життя юнки. Скоріше стан душі, чи портрет душі. Це тендітний «ранок життя» жінки.

Варто підкреслити, що в творчому спадку Ірени Носик присутні багато портретів старих чоловіків. Зокрема портрет «Старця» (іл. 10) — графічний рисунок Ірени Носик. В цьому образі відчувається певна внутрішня сила, яка прослідковується у змучених, проте яскравих очах моделі. Він створений за допомогою сангіну або червоної охри. Кольорова гама портрету змінюється від коричневого до яскраво-червоного, він виглядає доволі природньо. М'які тональні переходи, якими створено контури обличчя, губи, ніс та високе чоло. Густа борода

заштрихована білими задля акценту на сивині волосся. На лиці — відбиток його довгого життєвого шляху. У погляді прочитується втома, зморшки видають роки, проте вираз проїнятий внутрішньою силою, незламним духом, що ніби випромінює світло.

У приватній колекції Ірени Носик не багато автопортретів, створених у різний час. Варто виділити один із них, а саме «Автопортрет» у віці 25 років (іл. 11, 12). З упевненістю можна сказати, що Ірена не змальовує себе із дзеркала, адже перед нами не достовірна копія, а художній витвір з переданням психологічних особливостей мисткині. Ця робота стверджує намір авторки досконаліше зрозуміти себе, бажання проаналізувати різні зміни в характері та настрої героїні відповідно до вікових змін особи [6].

Її племінник Орест Денека згадував пані Ірену як позитивну персону, ввічливу, тактовну та напрочуд скромну. Вирізнялася жінка вельми ефектною посмішкою. Проте на автопортреті ми споглядаємо її зовсім іншою — задумливою, мрійливою, децю відстороненою від зовнішнього світу. За допомогою вдалого ракурсу та продуманої композиції відчитуємо внутрішній стан художниці.

«Автопортрет 1956—1957 р.» (іл. 11) молодій жінки у віці 25 років на світло- та темно-зеленому тлі. Виконаний олією в анфас. Ірена — власниця кучерявого коричневого волосся, одягнена у блузу червоного кольору. Мазки — великі, рішучі, звисисті, нагадують рух повітря, життя. Різке поєднання холодних і теплих кольорів постійно тримає глядача в напрузі. Великий акцент на очі художниці — сіро-голубого кольору. Погляд вдумливий та спокійний. Цікава доля цього полотна, — після смерті Ірени Носик, коли Дарія Даревич впорядковувала всі її праці, то дійшла висновку, що автопортрет художниці чомусь вирішила обрізати і обрамувати в овальній рамі. Коли це сталося — невідомо. Це загадкова історія її життя.

Висновки. Отож, жанр портрету та автопортрету є джерелом творчого натхнення Ірени Романи Носик. У середині ХХ та початку ХХІ ст., коли була тенденція загальної невизначеності, а також відсутності конкретних ідеалів, пошук особливих індивідуальних рис як найважливішої категорії стала для портретів Ірени Носик засобом виразу мистецьких задумів. Портрети художниці, попри вплив школи

Іл. 11. Автопортрет 1956—1957 р., олія, фото з приватної колекції Дарії Даревич, лист від 6 груд. 2021 р.

Іл. 12. Автопортрет Ірени, опублікований у Газеті «Star Weekly», 14 вересня, 1957 р.

Тоні Кірхмаєра, зображувалися більш реалістичними, художниця була у пошуку тонкої межі між реалістичною тенденцією як традицією її художнього середовища та новаторством Заходу.

В автопортреті Ірени Романи Носик маємо можливість простежити особисте сприйняття себе художницею, її фізичний та духовний стан [1]. На відміну від салонного портрету, який завжди є комерційним та нецирим, потурає бажанням зобразити особу кращою, ніж вона є насправді, автопортрет Ірени — своєрідна сповідь автора, що має можливість показати духовну глибину зображуваного.

1. Словник мистецьких термінів. За ред. Сотська Г., Шмельова Т. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709237/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%D0%B9.pdf> (дата звернення: 12.10.2021).
2. Виппер Б. *Проблема сходства в портрете*. URL: <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%92/vipper-boris-robertovich/vvedenie-v-istoricheskoe-izuchenie-iskusstva/9> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Савиных М., Софронов Г. *Особенности передачи образа в портретной живописи*. URL: <http://e-koncept.ru/2017/574026.htm> (дата звернення: 12.10. 2021).
4. Павлишин А. Сповідь у автопортретах Ірени Романи Носик. Тези конференції історичні та актуальні аспекти методології Професійної мистецької освіти в Україні. *ЛНАМ*. 13 травня 2021 р. С. 41—43.
5. Яблонская Т. *Классификация портретного жанра в России XVIII в.: автореферат дис. по ВАК РФ канд. наук: 17.00.04*. Москва, 1978. 25 с.
6. Даревич Д. *Мистецтво і мікроскоп у житті Ірени Носик*. URL: https://era.library.ualberta.ca/items/5e0831fa-0867-4464-be9f-0b33210a9040/view/c5d4ad3d-1a07-44b5-9f4d-a3e9efd29714/ZKZ_2020_8.pdf (дата звернення: 01.11.2021).

REFERENCES

- Sotska, G., & Shmelova, T. (Eds.). *Dictionary of artistic terms*. Retrieved from: <http://e-kontsept.ru/2017/574026.htm> (Last accessed: 12.10. 2021).
- Vipper, B. *The problem of similarity in the portrait*. Retrieved from: <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%92/vipper-boris-robertovich/vvedenie-v-istoricheskoe-izuchenie-iskusstva/9> (Last accessed: 01.11.2021).
- Savinykh, M., & Sofronov, G. *Features of image transfer in portrait painting*. Retrieved from: <http://e-kontsept.ru/2017/574026.htm> (Last accessed: 12.10. 2021).
- Pavlyshyn, A. (2021). *Confession in self-portraits of Irena Romana Nosyk. Theses of the conference are historical and current aspects of the methodology of Professional Art Education in Ukraine*. Lviv [in Ukrainian].
- Yablonskaya, T. (1978). *Classification of the portrait genre in Russia in the eighteenth century: The thesis for the academic degree of kand. nauk*. Moskva [in Russian].
- Darevich, D. *Art and the microscope in the life of Irena Nosik*. Retrieved from: https://era.library.ualberta.ca/items/5e0831fa-0867-4464-be9f-0b33210a9040/view/ts5d4ad3d-1a07-44b5-9f4d-a3e9efd29714/ZKZ_2020_8.pdf (Last accessed: 01.11.2021).